

En intervju med Anton Nilson (1887-1989)

Följande intervju, utförd av Arne Johansson, publicerades ursprungligen i tidningen *Offensiv* nr 40, november 1977 och en avkortad version av intervjun publicerades under rubriken ”Anton Nilson – ögonvittne i Ryssland” i *Marxismen idag* nr 12, 1999

Anton Nilson – några biografiska uppgifter

Anton Nilson – en legend i arbetarrörelsen – blev 101 år gammal. Under hela sitt liv kämpade han för arbetarklassens frigörelse.

I sin ungdom blev Anton ”ungsocialist” (anarkosyndikalist) och som sådan deltog han 1908 i sprängningen av strejkbrytarbåten Amalthea, varvid en strejkbrytare miste livet. Anton fängslades och dömdes till döden, men straffet omvandlades till fängelse och 1917 benådades han.

Därefter gav han sig av till det unga Sovjetunionen, där han deltog i inbördeskriget som stridflygare på de rödas sida. 1926, när stalinismen växte sig allt starkare, lämnade han Sovjet och återvände till Sverige.

Han blev medlem i Kilbom/Flygs *Socialistiska Parti (SP)*, som han senare lämnade för *Vänstersocialistiska partiet*, när SP blev alltmer influerat av nazismen.

När Vänstersocialistiska partiet gick i graven gick han med i det Socialdemokratiska partiet, som han förblev medlem i till sin död.

Anton övergav dock inte sin grundläggande revolutionära inställning och han delade gärna med sig av sina erfarenheter och kunskaper. Anton Nilsson var icke-sekteristisk. Han ställde gärna upp i möten och berättade om sitt händelsefulla liv för alla som ville lyssna på honom. För honom spelade det inte någon roll om man var syndikalist, socialdemokrat, vänsterpartist, maoist, stalinist eller trotskist – han var beredd att kamratligt prata med alla, en slags revolutionär ekumeniker.

Anton Nilson om ryska revolutionen: ”Ett exempel för mänskligheten”

Man kan inte undvika en sådan stor händelse. Jag har sagt många gånger att ryska revolutionen är den största i världshistorisk tid. Både ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt. Jag kallar det för en eruption inom mänskligheten, så väldig var den. Den är det största genombrottet för arbetarklassen som har existerat. Den bröt totalt med privatäganderätten i vår kulturutveckling och genomförde allmän egendom. Det är ju ett exempel som är oerhört.

Så beskriver Anton Nilson, 90, i en lång intervju för *Offensiv* den revolution i vars Röda Armé han själv kämpade i sin ungdom. Fastän organiserad socialdemokrat sedan 1949 och bitter motståndare till den stalinistiska urartningen av revolutionen, tvekar Anton Nilson inte ett ögonblick i sitt kompromisslösa försvar för oktoberrevolutionen och bolsjevikpartiet under Lenins och Trotskijs ledning.

Amalthea

Anton talar hela tiden intensivt och engagerat, minns allting som om det vore igår. Bakom sig har han ett långt och hårt liv av helhjärtad kamp mot klassförtryck och för en förnuftig samhällsordning.

Det upproriska sinnelaget präglades av den hårda klasskampen under 1900-talets första år. Han anslöt sig till ungsocialisterna, arbetarrörelsens första ungdomsförbund, som var starkt antiparlamentariskt och inom vilket många medlemmar var mer påverkade av anarkistiska idéer än av marxismen.

1908 inträffade en händelse som skulle få avgörande konsekvenser för den då 20-åriga Anton Nilson. Han medverkade då i ett bombattentat mot den engelska strejkbrytarbåten Amalthea i Malmö för vilket han dömdes till livstids straffarbete. [Han dömdes först till döden, men straffet omvandlades till livstid, i likhet med straffet för hans två unga ”medbrottslingar”]. Det var en handling som inte försvarades av huvudriktningen inom svensk arbetarrörelse, men som väl kunde förstås av väldigt många arbetare. För under denna tid generalrepererade de svenska arbetsgivarna med stenhårda lockouter och vräkningar av arbetarfamiljer inför den kommande storlockouten. Och när svenska ”arbetsvilliga” inte kunde hittas som strejkbrytare, organiserades import av utländska sådana. Arbetsgivarna drog sig inte för att för sin egen del använda våld mot arbetarna och deras familjer.

Under 1910-talet drevs en ihärdig och mycket bred kampanj inom arbetarrörelsen för de s k Amaltheamännens frigivande. Anton Nilson blev till sist fri – efter nio och ett halvt år! Beslutet fattades på det första sammanträdet med den liberal-socialdemokratiska regeringen som bildades hösten 1917 efter de föregående årens reaktionära högerstyre.

Flygutbildad

Några år tidigare hade Anton genom ett fängelsefönster på Långholmen råkat bli vittne till en flyguppvisning av den kände baronen Carl Cederström. Det var en frihetens symbol som mognade till ett beslut – han skulle blir flygare. Efter en ekonomisk garanti från bankiren och vänstermannen Olof Aschberg vann Anton tillträde till flygskolan i Ljungbyhed. Med certifikatet i handen styrdes kosan omedelbart mot Ryssland och revolutionen.

– Jag hade ju följt revolutionsrörelserna i Ryssland ändå sedan början av 1900- särskilt 1905 och -06. I ungsocialistiska rörelsen hade vi ju kontakter med litteraturen, Tolstoj och Maxim Gorkij – vi följde den riktningen rätt så bra. Under en hemlig transport från Centralfängelset i Härnösand till Långholmen på höstsidan 1917 fick jag höra att revolutionen utbrutit i Ryssland. Det glädde mig ju oerhört. När jag nu hade utbildat mig på Ljungbyhed så växte tanken på att ansluta mig till revolutionen, berättar Anton Nilson.

Tio år 1918-28 skulle han bli kvar där. Först som flygare i Röda Armén, sedan ett par år som verksam inom handel och vid centralposten i Leningrad.

Många ungsocialister sympatiserade snarast med de ryska anarkisterna. Men Anton Nilson konstaterade snart deras otillräcklighet.

– När jag kom dit 1918, så insåg jag genast att anarkismen var två riktningar, kommunistiska anarkismen och individuella anarkismen. Den individuella anarkismen var personlig bara, ingen organisation alls, inga tidningar. Inte heller den kommunistiska anarkismen kunde jämföras t ex med våra organisationer i Sverige eller med bolsjevikriktningen. Även socialdemokraterna (mensjevikerna) hade ju en organisation. Så anarkisterna hade inga möjligheter att kunna leda en revolution i ett så stort land med så stor befolkning, i ett sådant kritiskt internationellt skede. Det insåg jag genast jag kom till Ryssland. Den enda riktningen som hade möjlighet att leda det här var bolsjevikiska partiet.

Bolsjevikerna enda alternativet

Anton Nilson relaterar bestämt det revolutionära förloppet före hans egen ankomst, i sällskap med Ture Nerman och Zimmerwaldinternationalens sekreterare Angelica Balabanova.

- Bolsjevikerna var inte i majoritet under revolutionens första skede. Det största partiet var i stället socialrevolutionärerna. Statsminister Kerenskij representerade detta parti, som ledde revolutionen sommaren 1917. (Tsaren störtades av folkmassorna i februari samma år, men kriget mot Tyskland fortsatte och de genomgripande sociala förändringarna uppsköts hela tiden).
- Efter påtryckningar från England och Frankrike försökte Kerenskij en ny offensiv mot centralmakterna Tyskland och Österrike. Den sprack fullständigt och revolutionen blev enhällig.
- De var emot kriget och ”den bolsjevistiska” parollen ”Fred-Bröd-Frihet” vann gehör. Soldaterna gjorde uppror. Officerarna fick sina axelklaffar avslitna. De jäkligaste blev nedskjutna. Soldaterna tog tåg och återvände till sina hemorter. Hela fronten bröt samman, beskriver Anton Nilson.
- Kerenskij sökte hjälp av general Kornilov att dämpa revolutionsrörelsen, för den växte dem över huvudet. Kornilov tog kampen mot revolutionen.
- Då organiserade arbetarrepresentanter – de deputerade på viborgska sidan när huvudstaden Petrograd (senare Leningrad) – garden, de röda gardena av trasiga arbetare. Vapen skaffades, det var inte så svårt. Det var ungefär 10 000 man i röda gardena i Petrograd. Liknande uppstod i Moskva och Odessa och en rad andra platser. Dessa garden tog upp kampen mot Kornilov.
- Kerenskij räknade med att Kornilov skulle hjälpa honom dämpa revolutionen, för särskilt besättningen i Petrograd var ju väldigt revolutionär. Och den var stark. Även hela Kronstadsflottan var ju i uppror. Likaså i Odessa, på den flottan. Så hela marinen sympatiserade med revolutionen.
- Men sedan insåg Kerenskij att general Kornilov med sin offensiv avsåg att själv överta makten. Och Kerenskij blev rädd, han drog sig undan. Men genom detta hastiga förlopp i revolutionen strömmade massor av medlemmar över till bolsjevikerna från socialistrevolutionärerna. Därigenom blev bolsjevikerna det starkaste partiet i landet och det övertog revolutionen. Det fanns inga andra alternativ.
- Socialdemokraterna (mensjevikerna), som hade ett slags blandinställning liksom i Sverige och Tyskland, höll ju Duman (ett slags tsarens stadsfullmäktige), man skulle genomföra reformer i Duman. Men det sammanbröt fullständigt under sommaren 1917, under Kerenskij-tiden.
- Nu fanns inget annat alternativ än den bolsjevikiska riktningen, och den var helt socialistisk! De (Petrogradsovjeten – ett råd av arbetare och soldatdeputerade – med bolsjevikisk majoritet) organiserade en militärkommitté, som fick ett oerhört historiskt avgörande. Den hade försänkningar i hela Kronstadt-flottan, liksom i besättningen för stadens försvar. Denna militärkommitté fungerade som ett slags förregering.

Revolutionen väpnas

- När nu Kerenskij:s ställning dalat (genom oktoberrevolutionen) reste han till fronten igen och uppmanade kosackgeneralen Krasnov att marschera med sina trupper mot Petrograd för att slå ner det revolutionära fästet. General Krasnov kom, anlände till Gatjina – senare min huvudplats i flyget, 6 mil från Petrograd.
- Så upporganiserades av militärkommittén ledd av Trotskij, ett motstånd i Petrograd, en arbetarfront emot general Krasnov. Hela fronten upprättades, med löpgravar och all möjlig krigsmaterial. I Putiloverken, som sysselsatte 30 000 man, arbetade man natt och dag och göt kanoner och krigsmateriel.

– Arbetarfronten slog Krasnovs trupper, som retirerade tillbaka till Gatjina. Där blev Krasnov häktad av bolsjevikerna och Trotskij, som har skrivit en bok om det. Kerenskij insåg att slaget var förlorat, han flydde ut ur landet och återvände aldrig mer.

– Sedan gick det väldigt hastigt. Det var ett år innan jag kom dit. Jag var med och firade ettårsdagen av oktoberrevolutionen, var på Gatjina då. Det var ju så oerhört stora festligheter då. Men vi flygare fick samma kväll meddelande att tyskarna samlat 30 000 man vid Pskov, med beredskap att marschera mot Petrograd.

I Estland och Lettland samlades borgerliga element mot revolutionen. I norr fanns engelsmännen i Arkhangelsk och sammangick med Finland (de vita). Söderut stod en stark tjeckisk armé i landet.

– I Sverige skrev man i tidningar att bolsjevikiska revolutionen bara var en episod. Den skulle snart vara genomlevd. Sen visste man inte vad som skulle komma. Men jag insåg, att det här var en revolution, där hela folket slöt upp bakom bolsjevikiska partiet. Det såg jag särskilt på årsdagen 1918.

– Röda Armén bildades efter påtryckningar av de röda gardena. Helt frivilligt. Samarbetet mellan militärmakten och den civila befolkningen gjorde revolutionen möjlig. Hade militären varit tsarväldet trogen hade aldrig revolutionen kunnat genomföras.

Under Lenin och Trotskij

Hur klarades fronterna?

– Röda Armén (ännu helt frivillig) fordrade allmän mobilisering för att stärka försvaret och revolutionen. Då utsågs Trotskij och Glanskij till en kommitté som skulle leda Röda Armén. Trotskij var ju oerhört populär inom Röda Armén, organiserade den, vilken kraftnatur! Jag vet ju att de spottar på honom genom stalinismen. Det kommer jag aldrig att göra. Utan Trotskij hade Lenin inte klarat upp denna revolution. Trotskij var militären, militanten, som kunde organisera, en ofantlig organisationsförmåga. Men utan Lenin hade Trotskij inte den teoretiska kunskapen som behövdes för att leda folket teoretiskt, anser Anton Nilson.

– Lenin och Trotskij kompletterade varandra som en person. Och detta räddade revolutionen. De andra, Bucharin, Kamenev, allt vad det heter, Radek, Stalin också, de var liksom ett komplement. Men det var Lenin och Trotskij som var hela ankaret. Och hela ryska folket hade förtroende för dem, och det fick de, tack vare Lenins ofantliga lojalitet mot marxismen.

– Ja, och de kom ju aldrig i konflikt med varandra utav någon betydelse, det var senare i fackföreningsfrågan, men annars var de ju så eniga så. Det var ju en räddning det här. Ja, det var ljuvligt... enastående att genomleva en sån revolution.

Anton Nilson uppskattar att Röda Armén hade 7 miljoner man som mest ute vid fronterna och många, många fler som vakter inne i landet, vid broar osv.

– Sammanhållningen var fenomenal. Alla var kamrater med alla.

Problemet var avsaknaden av mat. Man svalt.

Anton var själv flygare en av pionjärerna. Man hade bara några hundra flygmaskiner och de flesta av dem fanns vid den baltiska fronten. Tysklands och Österrikes flyg fanns i stor utsträckning vid västfronten. Därför blev luftstriderna få.

– Det var en räddning för oss. Vårt flyg av mycket klent i början. Flyget användes också i propagandan. Vi spred massor av flygblad över de vita linjerna för att vinna soldatmassorna där. Den hade oerhört stor inverkan.

Förhållandena var mycket primitiva.

- Vi hade inte någon bensin, för engelsmännen hade ju intagit oljekällorna i Baku. Vi måste flyga med träsprit och blandningar av alla slag och det sotade i våra motorer.
- När jag flög kunde lågorna slå in i apparaten och slicka mina byxben. Jag kunde ligga på tre till fyra tusen meters höjd med dessa stora lågor slickande ända upp till knäna. Hade det varit ren bensin hade vi blivit ihjälbrända.

Hungerblockad och medborgarkrig

Det värsta var svälten. Frankrikes statschef, ”tigern” Clemenceau, tog initiativet till en hungerblockad mot revolutionens Ryssland. England och sedan alla stater, anslöt sig.

- Sverige anslöt sig också (den liberal-socialdemokratiska regeringen), bröt neutraliteten. Jag tycker det är för jävligt. Hur kan man göra så inom arbetarrörelsen? Om det inte sympatiserade med bolsjevikrevolutionen så kunde de väl åtminstone hålla på neutraliteten. Men de bröt den!

Anton Nilson är fortfarande lika bitter, lika upprörd över detta svek.

- Följden blev ju hunger. En oerhörd tragedi. Ryssland hade pengar men blockaden hindrade dem att köpa någonting.
- Sju miljoner stupade i hungerbältet nere i söder. Kreaturen låg döda på fälten. De åt döda kreatur, klövar, jorden från marken för att få någonting i magen. Barnen lösgjordes från föräldrarna och förvildades i Uralskogarna, levde på rötter och vad de kunde komma över.
- Kapten Efraim Eriksson med båten Eskilstuna III bröt blockaden och gick till Ryssland med en last medicin. Han blev utskäld i pressen som en pirat och en mycket dålig människa.

Anton Nilson redogör för hur den Röda Armén trots de oerhörda umbärandena och det ofattbara lidandet lyckades slå tillbaka de kontrarevolutionära. 1919 behärskade sovjetregeringen bara ett mindre område runt Petrograd och Moskva. Inte mindre än 21 imperialistiska stater skickade trupper till Ryssland på 14 olika fronter. De kämpade sida vid sida med det vita tsaristiska generalerna. Men de besegrades alla.

Kampen var oerhört bitter. Fångar sköts på bägge sidor. Revolutionen besvarade den vita terrorn med den röda.

Anton Nilson:

- Det kan inte undgås att i sådana väldiga brytningar i ett så stort folk, att det uppstår både terror och annat, och från båda sidor så hänsynslöst som kampen fördes. Det är ofrånkomligt. Fångar sköts både på vita och röda sidan. Det var ute vid fronterna soldaterna genomförde det. Det fanns ingen möjlighet att förhindra det. Men det var aldrig frågan om någon princip.

Sovjeter

Anton Nilson menar att Ryssland under revolutionens första år var den mest demokratiska regim, som någonsin funnits. Men bolsjevikerna använde Marx och Engels uttryck för att beskriva den – ”proletariatets diktatur”. Det var olämpligt tycker Anton Nilson:

- Jag har framhållit att det egentligen inte är bra att man använder detta främmande ord, diktaturen. De första sovjeterna (råd av representanter för arbetarna, soldaterna och bönderna) uppstod i revolutionsrörelsen i huvudstaden Petrograd 1905. De slogs då ned men togs upp igen under revolutionen 1917.
- Sovjet betyder styrelse. Med dem ville man gå direkt från tsarens envælde och fastställa i lag att varenda by i Ryssland ska bilda styrelse, sovjeter. De ska leda allt i byn. Sovjeterna samlas sedan i distrikt, distrikten i större enheter. Distrikt heter oblast på ryska. Den blev oblast-sovjeter, styrelser och råd. Där har vi den mest demokratiska ordningen man genomfört.

- Lenin har suttit på Kungliga Biblioteket i Stockholm och studerat svensk förvaltning. Särskilt intresserade han sig för det gamla allmogesättet att bilda styrelser, tingen. Det liknar sovjetsystemet. Alla platser ska ha sovjet. Stadssovjet och bysovjet osv. Det är det hela.
- Proletariatets diktatur, det betyder att diktaturen från tsarväldet, enväldet går bort och vi får massornas diktatur genom sina styrelser. De som är emot revolutionen måste rätta sig efter de beslut som denna massa fattar. Och det har ju förvanskats i utlandet till oigenkännlighet. Det har gått in i bekämpandet av ryska revolutionen och det är ju en *galenskap* alltsammans. Vi måste i vilket land som helst gå ner till folkmassan, vid gräsrotterna. Där ska makten ligga. Om de hade använt ett annat uttryck, t ex folkets bestämmanderätt över landet i alla göromål så hade det varit mera förståeligt.
- Det är det där förbannade ordet, som har förstört alltsammans. Det är precis som de tror att där ska sitta några killar och bestämma hur de andra ska ha det. Vi har ju över 1000 svenska mil från Leningrad till Vladivostok, 600 mil på tvären till persiska gränsen. Hur ska folket här med sådan liten kommunikation som de hade kunna dikteras utav några killar i Moskva? Omöjligt! De fick uppdraget: Organisera revolutionen så gott ni kan själva! Och det har de gjort.
- Vad de gjorde var att de gav ut budskap och sådana paroller till byarna, långt avlägsna inne i skogarna, ute på stäpperna, till nomadfolken osv, att de skulle ta hand om sina områden. Det var hela diktaturen.
- Sen kan det ju vara, när det gäller krig så måste ju centralregeringen bestämma om det. De andra får väl rätta sig efter det.
- Men Stalin tog sedan själv kommandot. Där har vi diktaturen – stalinismen. Det är en annan sak. Men inte från begynnelsen. Anton Nilson menar, att den ryska revolutionen är ett väldigt exempel för mänskligheten. För första gången bröts den kulturutveckling som baserats på privategendomsrätten. Men fortfarande dominerar i världen en ordning, där ingen behärskar utvecklingen, ingen regering, inget parti, inget land, ingen organisation. Vi bygger på i vår kultur utan plan för framtiden.
- Häri ligger en förfärlig katastrofmöjlighet för mänskligheten. Vi försummar en viktig tid. Snart kan det vara för sent, menar han.
- Ryssland gick i täten. Allmän egendom. Kvinnans frigörelse. Och jag har sagt på mina möten: Varför var ni emot att Ryssland först i hela Europa genomförde 8 timmars arbetsdag? Den var inte genomförd i Sverige då. (Och Sverige var ett mycket mera utvecklat land.) Det var först i Ryssland som det genomfördes semester, 14 dagars semester för allt folk i landet. Och de som hade tungt arbete fick en månads semester med full lön. Okänt i hela Europa och även i Sverige. Var ni emot att Ryssland hade alla egendomar under landets gemensamma förvaltning? Är det bättre att vi har den här privata kapitalismen, stänger fabriker, permitterar efter eget behag?

Hur kunde Stalin ta makten?

Anton Nilson anser att Rysslands underutveckling och isolering och världsrevolutionens nederlag, främst i Tyskland, är de viktigaste skälen till stalinismens seger i Ryssland.

- Jag har sagt att arbetarrörelsen i hela Europa genom sin passivitet tvingat Ryssland till reträtt. Hade den segrat, särskilt i Tyskland där hela tyska proletariatet stod emot Weimarrepubliken, då anser han att utgången blivit en annan.

Han var själv några månader i Berlin under den tyska revolutionen.

– Hade tyska arbetarklassen fått bilda sin Röda Armé och förena sig med den ryska, då hade Europa omskapats på socialistisk basis. Det var Weimar-republiken som förhindrade detta och som dränkte den aktiva fackföreningsrörelsen i blod. Nazismen fick gå fri istället, marscherade fram genom Hindenburg och förberedda 2: a världskriget.

Anton Nilson hävdar att det återigen var oktoberrevolutionens förtjänst, trots stalinismens urartning, att Hitler till slut kunde stoppas.

– Var hade vi varit om tyskarna hade tagit Sverige? Det finns inget proletariat i världen som gjort de historiska insatser som det ryska.

Stalin drev tesen att socialismen kan byggas i ett land Revolutionen i väst stärkte hans position. Men han redogjorde aldrig för hur man ska kunna föra revolutionen till seger i ett enda land. Genom en personlig diktatur och ett sådant fruktansvärt blodvælde som han förde, det hade aldrig godtagits i Ryssland godvilligt, aldrig.

– När jag var där några år senare, efter återkomsten till Sverige, var det ett helvete. Folk svält, var rädda, man kunde inte komma i kontakt med folk.

Men Anton Nilson bevarar i kärleksfullt minne revolutionens första år. Kamratskapet, kampen för socialismen. Han minns också Lenin.

– Han kom i sin sportmössa utan bevakning eller någonting. Jag hörde honom tala på Röda Torget i Moskva 1919, då jag just kommit från Kolumna-distriktet i söder. Där var över miljonen människor. Många talarstolar var uppställda. Han talade ungefär 12 minuter från varje talarstol och gick själv utan några bevakningsmän mellan talarstolarna, trängde sig fram ibland folkmassorna.

Anton Nilson belönades också för berömliga insatser i tjänsten. Han fick en skinrock av Trotskij. Tyvärr kunde han inte ta emot den personligen, då han befann sig på ett flyguppdrag. Men han kommer ihåg stämningen från Trotskijs besök vid fronten. Budskapet gick genom hela leden – miltals.

– Det var en stimulans av första graden.

Men svälten tvingade Anton att senare byta bort sin rock mot fläsk och potatis.

Av Arne Johansson